

Niet loslaten. Niet vasthouden.

Een pedagogisch manifest over autonomie, nabijheid en professioneel worden

Onderwijs gaat voor mij niet over het volgen van een route die al voor iemand is uitgestippeld. Het gaat over leren kijken, kiezen en handelen in een wereld die niet overzichtelijk is. Over verantwoordelijkheid leren dragen, juist wanneer niet precies vaststaat wat goed handelen is.

Een student is geen leeg vat dat gevuld moet worden. Geen product dat langs leeruitkomsten wordt geleid. Ook geen verzameling studiepunten, prestaties en bewijsstukken. Een student is een professional in wording. Iemand die probeert te ontdekken wie die is, wat die kan, waarvoor die wil staan en hoe die zich tot anderen en de wereld wil verhouden.

Daarvoor is ruimte nodig. Maar ruimte alleen is niet genoeg. Dat klinkt misschien tegenstrijdig, maar juist daar zit voor mij het pedagogische. Zonder oriëntatie kan vrijheid leeg worden. Zonder vertrouwen wordt structuur controle. Zonder nabijheid kan autonomie voelen als: zoek het maar uit. En zonder verantwoordelijkheid blijft eigenaarschap een woord dat goed klinkt, maar weinig vraagt.

Ik geloof daarom niet in onderwijs waarin studenten worden losgelaten met de boodschap dat zij hun eigen leerroute mogen bewandelen, en dat we dat vervolgens autonomie noemen. Ik geloof ook niet in onderwijs waarin iedere stap vooraf is bepaald en studenten aan het einde zelfstandig worden verklaard. Mijn pedagogische werk zit ergens daartussen. In die ruimte mag een student zoeken, proberen, vallen, twijfelen, terugkomen en opnieuw beginnen. Niet ongezien. Niet zonder grenzen. Maar wel met de ervaring dat er iemand blijft.

Waar het voor mij schuurt

Ik wil niet langer meewerken aan onderwijs waarin beheersbaarheid belangrijker wordt dan ontwikkeling. Onderwijs waarin we zeggen dat studenten eigenaarschap moeten tonen, terwijl we vooraf al hebben bepaald wat zij moeten denken, maken, aantonen en soms zelfs hoe zij het moeten opschrijven. We vragen hun om zelfstandig te handelen, maar beantwoorden iedere onzekerheid met een nieuw format, een stappenplan of een voorbeeld van hoe het hoort. We organiseren eerst afhankelijkheid en noemen die afhankelijkheid daarna een tekort van de student. Dat vind ik steeds moeilijker te verdragen.

Ik wil ook niet doen alsof een rubric een mens volledig kan zien. Rubrics kunnen helpen. Ze kunnen richting geven, taal bieden voor kwaliteit en verwachtingen bespreekbaar maken. Ik gebruik ze zelf ook. Ik ontwerp ze. Ik beoordeel ermee. Dus ik kan gemakkelijk roepen dat ze beperkend zijn, maar ik sta daar niet buiten.

Toch zie ik wat er gebeurt wanneer een rubric de plek van het professionele gesprek inneemt. Studenten kijken dan steeds minder naar de situatie waarvoor zij worden opgeleid en steeds meer naar wat er in het vakje moet staan. De vraag wordt niet meer: wat vraagt deze situatie van mij? De vraag wordt: wat moet ik laten zien om voldoende te krijgen?

Dat is niet hetzelfde.

Er gaat iets verloren wanneer studenten leren voldoen voordat zij hebben kunnen ontdekken waarvoor zij willen staan. Dan kan een product kloppen, terwijl de professional erachter nog nauwelijks zichtbaar wordt. Misschien klinkt dat scherp. Dat is het ook. Ik denk dat we te vaak genoeg nemen met bewijs dat netjes binnen de criteria past, terwijl we eigenlijk willen weten of iemand kan denken, afwegen, twijfelen en handelen wanneer de werkelijkheid zich niet aan die criteria houdt.

Wat ik heb leren zien

Ik dacht lang dat ik een goede docent was wanneer ik duidelijk genoeg was. Als studenten na een gesprek weer wisten wat zij moesten doen. Als er beweging kwam. En eerlijk gezegd voelde dat voor mijzelf ook prettig. Ik voelde mij faciliterend. Er was weer richting. Iemand kon verder. Ik had geholpen. Pas later begon ik mij af te vragen van wie die beweging eigenlijk was.

Mijn onderzoek heeft mij gedwongen om langer te kijken. Niet alleen naar wat studenten nodig hadden, maar ook naar wat mijn handelen bij hen opriep. Ik ben gaan zien dat houvast niet altijd helpt bewegen. Soms houdt houvast iemand juist op zijn plaats. Maar veel vrijheid geven is evenmin neutraal. Ik kan studenten laten zwemmen en pas een boei toegevoegen wanneer ik denk dat zij die nodig hebben. Ook dan stuur ik. Ik bepaal wanneer het te moeilijk wordt, welke hulp passend is en hoe iemand weer verder kan. Soms wordt mijn antwoord het einde van het denken van de student. Soms wordt mijn nabijheid zo sturend dat er voor de ander weinig anders overblijft dan volgen.

Dat inzicht was ongemakkelijk. Want ik kon mij niet langer alleen zien als degene die autonomie bevordert. Ik moest erkennen dat ik ook afhankelijkheid kon versterken. Ik wilde ruimte bieden, maar vulde die ruimte zodra het stil werd. Ik wilde studenten vertrouwen, maar controleerde soms alsnog of zij dat vertrouwen wel op de juiste manier gebruikten. Daar zit iets pijnlijk ironisch in. Ik zei: neem regie. Maar ergens had ik al bedacht hoe die regie eruit moest zien.

Mijn beweging begon daarom niet met minder betrokken zijn. Dat past ook niet bij mij. Ik wil niet aan de zijlijn staan en wachten tot een student vanzelf iets ontdekt. Maar ik ben wel anders nabij gaan proberen te zijn. Minder snel antwoorden. Langer kijken. Een vraag laten bestaan zonder haar onmiddellijk dicht te maken. Niet iedere val voorkomen. Niet direct ingrijpen wanneer iemand aarzelt.

Dat is nog steeds niet eenvoudig. Stilte kan lang voelen wanneer je gewend bent haar te vullen. Een student die vastloopt, roept iets op. Je wilt helpen. Soms moet je helpen. Maar soms help je juist door niet meteen te redden.

Wel aanwezig blijven. Wel zien. Wel begrenzen wanneer dat nodig is.

Ik heb geleerd dat pedagogisch handelen niet begint bij weten wat de ander nodig heeft. Het begint bij de bereidheid om je eigen vanzelfsprekendheden te onderzoeken. En misschien nog moeilijker: om niet alleen te onderzoeken, maar ook echt iets in je handelen te veranderen.

De student van nu

Er wordt veel gesproken over de student van nu. Over prestatiedruk, motivatie, onzekerheid, een korte aandachtsspanne en de voortdurende vraag wat er precies moet gebeuren. Ik herken die vragen. Ik hoor ze bijna dagelijks.

Is dit goed?

Is dit genoeg?

Moet dit in de bijlage?

Hoeveel bronnen zijn voldoende?

Wat wilt u precies zien?

Die vragen kunnen vermoeien. Soms denk ik ook: probeer het gewoon. Maak een keuze. Laat iets van jezelf zien. Maar ik weiger die vragen alleen aan de student toe te schrijven.

De huidige student beweegt in een wereld waarin bijna alles zichtbaar, meetbaar en vergelijkbaar is geworden. Resultaten worden gevolgd. Prestaties worden gespiegeld. Keuzes lijken eindeloos, terwijl de ruimte om verkeerd te kiezen steeds kleiner voelt. Studenten leren dat zij zichzelf moeten bewijzen, hun ontwikkeling zichtbaar moeten maken en verantwoordelijkheid moeten nemen voor succes. Soms worden zij zelfs verantwoordelijk gemaakt voor omstandigheden waarop zij nauwelijks invloed hebben.

Vervolgens verwachten wij autonomie. Maar autonomie ontstaat niet doordat we het woord vaak genoeg gebruiken. Het is ook geen persoonlijkheidskenmerk dat de ene student toevallig wel bezit en de andere niet.

Voor mij betekent autonomie niet alles zelf kunnen. Niet zonder hulp verdergaan. Niet onafhankelijk worden van anderen. Een mens is nooit onafhankelijk van anderen, hoe graag het onderwijs soms ook doet alsof zelfstandigheid het hoogste eindpunt is.

Autonomie betekent dat een student ervaart dat diens handelen ertoe doet. Dat keuzes werkelijk verschil maken. Dat een eigen stem niet alleen wordt toegestaan, maar ook serieus wordt genomen en bevraagd. Dat iemand hulp kan ontvangen zonder zichzelf uit handen te geven. Dat iemand kan luisteren naar een ander zonder automatisch te gehoorzamen. Dat iemand kan afwijken zonder iedere grens af te wijzen.

Autonomie is daarmee geen bezit. Het is een verhouding. Een voortdurende beweging tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, tussen vertrouwen en begrenzing, tussen zelf kiezen en je laten aanspreken door wat het beroep, de situatie en de ander van je vragen.

Agency begint waar een student ervaart: ik ben niet machteloos. Ik kan iets beginnen. Ik kan invloed uitoefenen. Ik kan mijn handelen bijstellen. Maar ik ben ook verantwoordelijk voor wat ik met die ruimte doe.

Dat vermogen ontstaat niet in afzondering. Het groeit wanneer iemand wordt gezien. Wanneer iemand iets wordt toevertrouwd. Wanneer iemand mag proberen zonder dat iedere mislukking meteen als tekort wordt gelezen. Het groeit wanneer een student wordt aangesproken op meer dan die op dat moment al laat zien.

Dus alleen maar meer vrijheid geven is niet het antwoord. Dat werkt misschien goed voor studenten die de taal van het onderwijs al spreken. Die ruimte durven innemen, weten wanneer zij hulp moeten vragen en begrijpen welke ongeschreven regels gelden. Voor anderen kan diezelfde ruimte voelen als verlatenheid.

Daar moet ik iets mee als docent.

Autonomie vraagt dus niet minder pedagogiek. Het vraagt meer pedagogische sensitiviteit.

De docent die ik wil zijn

Ik wil geen docent zijn die studenten klein houdt door voortdurend te vertellen wat goed is. Maar ik wil mij ook niet terugtrekken en dat vrijheid noemen. Mijn rol zit in de spanning daartussen.

Ik ben deskundig. Ik beschik over kennis, ervaring en een positie die invloed heeft. Ik hoef die deskundigheid niet te verbergen om studenten ruimte te geven. Sterker nog, studenten hebben recht op docenten die iets weten, die richting kunnen geven en die helder kunnen zijn wanneer dat nodig is. Maar ik moet mijn deskundigheid wel zorgvuldig gebruiken.

Niet om het denken van de student te vervangen. Wel om dat denken te openen, te verdiepen en soms te onderbreken.

Ik wil daarom niet alleen vragen of iets aan de criteria voldoet. Ik wil vragen: waartoe doe je dit? Wie wordt hierdoor gezien en wie blijft buiten beeld? Welke aannames draag je mee? Waar neem jij verantwoordelijkheid voor? Wat vraagt deze situatie van jou als professional? En wat durf je nog niet onder ogen te zien?

Ik wil studenten coachen tot professional, niet tot volgzaam uitvoerder.

Dat betekent dat ik hen niet alleen bevestig. Ik geloof niet in begeleiding waarin alles zacht moet blijven. Soms moet ik vertragen. Soms moet ik tegenspreken. Soms moet ik een grens trekken. Soms moet ik zeggen dat een onderbouwing niet stevig genoeg is, dat een perspectief ontbreekt of dat een keuze onvoldoende recht doet aan de mensen om wie het gaat.

Vertrouwen betekent niet dat alles goed is. Vertrouwen betekent dat ik geloof dat iemand aangesproken kan worden zonder gereduceerd te worden tot wat nog niet lukt. Ik wil studenten laten vallen, maar nooit laten verdwijnen. Vallen kan betekenen dat een ontwerp niet werkt, een gedachte geen standhoudt of een keuze gevolgen heeft. Het kan betekenen dat iemand moet terugkeren naar een vraag waarvan die dacht dat die al beantwoord was. Daar kan leren ontstaan.

Maar alleen wanneer de student ook de mogelijkheid krijgt om betekenis te geven aan die val. Om te begrijpen wat er gebeurde. Om opnieuw te kiezen. Om anders verder te gaan. Een student laten proberen is iets anders dan een student laten zwemmen in onduidelijkheid. Dat onderscheid is niet altijd vooraf helder. Soms ontdek je pas achteraf dat je te snel hebt ingegrepen. Of juist te lang hebt gewacht.

Ook dat hoort bij mijn verantwoordelijkheid. Ik kan mij niet verschuilen achter de uitspraak dat de student eigenaar is van het eigen leerproces. Eigenaarschap van de student ontslaat mij niet van mijn pedagogische verantwoordelijkheid.

Mijn taak is niet elke val te voorkomen. Mijn taak is een pedagogische omgeving te maken waarin vallen niet het einde wordt van iemands vertrouwen in zichzelf.

Mijn pedagogisch meesterschap

Het woord meesterschap schuurt een beetje bij mij. Het kan klinken alsof je er bent. Alsof je iets beheerst. Terwijl ik juist steeds sterker ervaar dat goed pedagogisch handelen begint bij het besef dat je niet alles beheerst.

Mijn meesterschap zit daarom niet in het bezit van antwoorden. Het zit in mijn manier van aanwezig zijn. In het verbinden van mensen, perspectieven en lagen die gemakkelijk uit elkaar vallen. In het herkennen van patronen die niet bij één student, één docent of één situatie beginnen. In het besef dat onderwijs complex is en dat iedere oplossing ook iets kan afsluiten.

Verbondenheid betekent voor mij niet dat we het altijd eens worden. Het betekent dat ik blijf kijken naar wat mensen, structuren, taal en verwachtingen met elkaar doen. Dat ik de student niet los zie van de groep, de docent, de opleiding, het beroep en de samenleving. Wat zich bij één student laat zien, is niet automatisch alleen van die student.

Meerstemmigheid betekent evenmin dat iedere stem hetzelfde gewicht heeft of dat ieder verschil moet worden opgelost. Soms moet verschil zichtbaar worden gemaakt. Soms moet het worden uitgehouden. Soms opent juist de stem die niet gemakkelijk past een vraag die eerder niet gesteld kon worden.

Mijn creatieve vermogen zit in het weigeren van de vanzelfsprekende route wanneer die route niemand meer werkelijk in beweging brengt. Dan zoek ik andere vormen. Een beeld, een metafoor, spel, een gesprek, materiaal dat in de handen iets anders oproept dan taal alleen. Soms juist stilte. Niet om onderwijs leuker aan te kleden. Wel omdat niet alles wat ertoe doet meteen in woorden verschijnt.

Theorie geeft mij daarbij geen voorschrift. Zij geeft mij taal, weerstand en andere ogen. Theorie helpt mij om verder te kijken dan mijn eerste oordeel. Zij voorkomt, hopelijk, dat ik mijn persoonlijke overtuiging te snel als pedagogische waarheid presenteer. Tegelijk wil ik theorie niet gebruiken om mij achter te verschuilen. Een bron maakt een keuze niet vanzelf goed.

Mijn onderzoekende houding begint bij verwondering, maar mag daar niet eindigen. Ik wil patronen herkennen, perspectieven verbinden en mijn eigen aandeel onderzoeken. Daarna moet ik ook positie durven innemen. Niet omdat mijn oordeel definitief is. Wel omdat professioneel handelen niet kan wachten tot alle onzekerheid verdwenen is.

Mijn leiderschap zit daarom niet in vooropgaan en bepalen waar iedereen heen moet. Het zit in het openen van richting. In het mogelijk maken dat anderen verantwoordelijkheid kunnen nemen. In het bespreekbaar maken van wat wij normaal zijn gaan vinden. In het durven onderbreken van praktijken die ooit behulpzaam waren, maar inmiddels mensen klein houden.

Ik ben niet altijd de rustige docent die precies op het goede moment de juiste vraag stelt. Soms ben ik ongeduldig. Soms ga ik te snel. Soms zie ik al een beweging en wil ik dat anderen die ook zien. Mijn bevoegdheid helpt mij, maar kan ook ruimte innemen. Dat is geen voetnoot bij mijn meesterschap. Dat hoort erbij.

Mijn opdracht is niet om mijn kracht kleiner te maken, maar om te blijven onderzoeken wat die kracht in een situatie doet. Opent mijn energie iets of trekt zij anderen mijn richting in? Nodigt mijn overtuiging uit of maakt zij tegenspraak moeilijker? Daar moet ik scherp op blijven.

Mijn ongemak en mijn medeplichtigheid

Ik werk in het systeem dat ik bekritiseer. Ik ontwerp onderwijs, werk met leeruitkomsten, gebruik rubrics, stel deadlines en beoordeel. Daarmee maak ik deel uit van structuren die studenten richting geven en soms begrenzen. Ik kan mij daar niet buiten plaatsen.

Mijn rebellerende karakter ontslaat mij niet van verantwoordelijkheid. Integendeel. Het vraagt dat ik ook mijn verzet blijf onderzoeken. Niet iedere regel is onderdrukking. Niet iedere structuur beperkt autonomie. Niet iedere student groeit van maximale vrijheid. Soms biedt een grens veiligheid. Soms maakt duidelijkheid deelname mogelijk. Soms blijkt mijn wens om ruimte te geven vooral prettig voor studenten die de taal van het onderwijs al beheersen.

Dat schuurt, want ik houd van ruimte. Ik houd van studenten die iets anders doen dan verwacht. Ik houd van beweging die niet netjes binnen de lijnen blijft. Maar ik moet ook zien voor wie die open ruimte toegankelijk is.

Ruimte is nooit neutraal. De één stapt er vanzelf in. De ander wacht op toestemming. De één spreekt gemakkelijk. De ander heeft tijd, vertrouwen of een andere vorm nodig om hoorbaar te worden. De één ervaart een open opdracht als vrijheid. De ander hoort vooral dat niemand vertelt wat goed genoeg is.

Mijn opdracht is daarom niet simpelweg meer vrijheid geven. Mijn opdracht is voorwaarden scheppen waaronder verschillende studenten daadwerkelijk kunnen verschijnen.

Dat betekent soms openen. Soms begrenzen. Soms wachten. Soms aandringen. Soms een hand uitsteken. En soms die hand bewust weer terugtrekken omdat de ander zelf moet voelen dat die kan staan.

Daarin blijf ik zoeken. Daarin ben ik niet klaar. Juist dat niet klaar zijn hoort bij mijn meesterschap.

Waar ik voor sta

Ik sta voor onderwijs dat kwalificeert. Studenten moeten kennis ontwikkelen, vaardigheden oefenen en het beroep leren verstaan. Ik ben niet tegen eisen. Ik ben niet tegen kwaliteit. Ik vind het zelfs gevaarlijk wanneer ruimte geven een excuus wordt om minder te verwachten.

Maar onderwijs mag niet stoppen bij kwalificatie. Het moet studenten ook leren deelnemen aan een gemeenschap. Samenwerken. Verschil verdragen. Zich laten aanspreken. Verantwoordelijkheid nemen voor anderen en voor de wereld waarin zij handelen.

En onderwijs moet ruimte maken voor iets dat niet volledig vooraf kan worden gepland: de student die verschijnt als iemand die zelf kan beginnen. Iemand die niet alleen herhaalt wat al bekend is. Die een oordeel vormt. Zich uitspreekt. Een praktijk bevraagt. Die durft te handelen wanneer een situatie geen rubric aanbiedt.

Ik sta voor onderwijs waarin vertrouwen niet eerst verdiend hoeft te worden door zelfstandigheid te bewijzen. Vertrouwen is juist een voorwaarde waaronder zelfstandigheid kan groeien.

Ik sta voor nabijheid die niet vasthoudt. Voor structuur die ondersteunt zonder het denken te bezetten. Voor feedback die niet alleen verbetert, maar wakker maakt. Voor toetsing die kwaliteit bewaakt en tegelijkertijd erkent dat niet alles wat betekenisvol is volledig meetbaar kan worden gemaakt. Ik sta voor studenten die niet van iedere onzekerheid worden gered. En voor docenten die niet verdwijnen zodra onzekerheid ongemakkelijk wordt.

Wat ik blijf bevragen

Dat ik blijf bevragen, betekent niet dat ik mij tegen onderwijs keer. Het komt juist voort uit liefde voor onderwijs. Misschien is dat precies waarom ik mij er soms zo aan erger.

Onderwijs is te belangrijk om volledig over te laten aan systemen, procedures en meetbare uitkomsten. Te belangrijk om regels uit te voeren zonder opnieuw te vragen waartoe zij dienen. Te belangrijk om studenten verantwoordelijk te maken voor problemen die mede door onze structuren ontstaan.

Ik rebelleer tegen gedachteloosheid. Tegen onderwijs waarin efficiëntie meer gewicht krijgt dan ontmoeting. Tegen begeleiding waarin het antwoord belangrijker wordt dan het leren denken. Tegen toetsing waarin studenten vooral bewijzen hoe goed zij onze taal hebben leren spreken. Tegen de neiging om alles wat onzeker is dicht te regelen en dat vervolgens kwaliteit te noemen.

Ik wil niet automatisch binnen bestaande lijnen kleuren. Maar ik wil ook niet doen alsof iedere lijn weg moet. Ik wil zien welke lijn draagt, welke begrenst, welke beschermt en welke opnieuw getrokken moet worden. Dat vraagt meer dan kritiek leveren vanaf de zijlijn. Het vraagt dat ik zelf onderwijs ontwerp, uitprobeer, fouten maak en opnieuw kijk. Dat ik mijn keuzes kan verantwoorden, ook wanneer ze afwijken van wat gebruikelijk is.

Een professional moet niet alleen leren functioneren binnen bestaande systemen. Die moet ook leren herkennen wanneer een systeem niet langer recht doet aan mensen. En dan iets durven zeggen. Iets durven doen. Iets nieuws durven beginnen.

Mijn verbintenissen

Ik verbind mij aan onderwijs waarin studenten niet worden losgelaten en niet worden vastgehouden. Aan de student die luid spreekt en aan degene die bijna onzichtbaar wordt. Aan degene die ruimte neemt en aan degene die nog niet gelooft dat die dat mag.

Ik verbind mij aan mijn eigen professionele twijfel. Aan het blijven onderzoeken van mijn handelen. Aan perspectieven die mijn overtuigingen verstoren. Aan het erkennen van mijn invloed en mijn begrenzing.

Ik verbind mij aan onderwijs waarin denken, voelen en handelen niet uit elkaar worden getrokken. Waar geraakt worden niet onprofessioneel is. Waar theorie niet boven de praktijk staat, maar helpt om haar anders te zien. Waar onderzoek niet alleen kennis oplevert, maar ook beweging.

Ik verbind mij aan een vorm van leiderschap waarin ik niet voor anderen bepaal wie zij moeten worden, maar wel verantwoordelijkheid neem voor de ruimte waarin wij samen handelen. Dat betekent niet dat ik altijd weet wat goed is.

Het betekent dat ik niet wegkijk wanneer het ertoe doet.

Mijn oproep aan het onderwijs

Laten we stoppen met studenten autonomie toeschrijven terwijl wij de ruimte volledig hebben ingericht.

Laten we geen eigenaarschap eisen zonder invloed te delen.

Laten we niet doen alsof een rubric ons ontslaat van professioneel oordeel.

Laten we studenten niet alleen leren hoe zij aan eisen kunnen voldoen. Laten we hen leren hoe zij zichzelf, de ander en de wereld serieus kunnen nemen.

Laten we niet alleen vragen hoe studenten sneller door het onderwijs kunnen bewegen. Laten we ook vragen wat het onderwijs in hen in beweging brengt.

We hoeven niet te kiezen tussen nabijheid en autonomie, vertrouwen en begrenzing, structuur en vrijheid. Het pedagogische bevindt zich niet aan één kant van die tegenstellingen. Het gebeurt ertussen. In de spanning. In het zoeken. In het moment waarop een docent niet overneemt, maar ook niet weggaat. In het moment waarop een student aarzelt en toch een stap zet. In het moment waarop iemand niet langer alleen vraagt: Is dit goed?

Maar durft te zeggen:

Dit is wat ik zie.

Dit is waar ik voor kies.

Dit is waarop ik mijn keuze baseer.

En hiervoor neem ik verantwoordelijkheid.

Daar begint professioneel worden. Daar begint agency. Daar begint autonomie. Niet in alleen mogen lopen, maar in ervaren dat jouw beweging ertoe doet. Dat is het onderwijs waarin ik geloof. Het onderwijs waarvoor ik wil staan. En het onderwijs dat ik, samen met anderen, steeds opnieuw in beweging wil brengen.